

Figures Lleidatanes

El comte Bernat de Ribagorça

(La llegenda de Bernardo del Carpio)

Heus ací un personatge de la nostra història que ha sofert, al pas dels segles, avatars diversos que l'han desfigurat i tot sovint enfosquit en l'oblit. I, cosa extraordinària, la seva anomenada l'ha convertit en un heroi en altres terres, ben llunyanes per cert de les que ell habità.

La literatura catalana l'ha ignorat durant llargs segles, mentre que la literatura castellana l'ha posat en relleu i l'ha convertit en un heroi dels seus camps, li ha donat el nom pompós de Bernardo del Carpio i se l'ha afiliat sòlidament, entroncant-lo amb la família reial d'Alfons el Cast.

Ens plau, avui, de comentar a les pàgines del nostre Butlletí la figura extraordinària del comte Bernat de Ribagorça, que nasqué a la segona meitat del turbulent segle X i que jugà un paper important en les lluites de la Reconquesta contra els musulmans. L'il·lustre historiador Ramon d'Abadal i de Vinyals, que acabem de perdre (morí el 17 de gener d'aquest any), ha estudiat detingudament el nostre personatge i ens ha deixat les dades concretes que ens permeten de situar-lo al lloc definitiu que ha d'ocupar en la nostra història i en la literatura. Dels seus diversos treballs anirem espigolant les notes que ens semblen interessants per a il·lustrar els nostres lectors. "El nostre Bernat llegendari, l'emanat del comte ribagorçà històric, havia nascut a principi del darrer terç del segle X".

L'origen de la llegenda ve de molt lluny. S'ignora per quins motius, uns fets ocorreguts al nostre país es traslladaren a l'altre costat del nord de la península i serviren d'argument dels poemes i cançons de gesta que es crearen en aquelles latituds.

Abadal ens diu que «tant Lucas de Tuy, en el seu *Chronicon Mundi*, acabat el 1236, com Rodrigo Jiménez de Rada, que donà acompliment al seu *Rerum in Hispania gestarum chronicon* abans del 1247, presenten Bernat com un heroi espanyol nascut del comte Saldaña don Sanç Díaz, "Sandias", i de donya Jimena, la germana del rei Alfons el Cast».

«En canvi, els autors de la segona part de la *Crònica general*, si bé aprofitaren les obres del Tudense i del Toledà (que són els dos anteriors) feren també llur part a una *Estoria de Bernardo* i altres cançons de gesta antigues (avui perdudes), que traduïen formes distintes de la llegenda bernardiana.»

Aquesta llegenda de Bernardo del Carpio ha seguit una evolució llarga i fructuosa a través de la literatura castellana: en el romanç, en l'èpica erudita i en el teatre. Valbuena, Cervantes i Lope de Vega la cultivaren. Fins i tot un escriptor nostre, Ambrosi Carrion, el qual junt amb Farran i Mayoral i Sebastià Sánchez Juan formen els tres escriptors meridionals que s'han incorporat amb brillantor a la literatura catalana,

escriví un drama cavalleresc en quatre actes i en vers, d'alta qualitat, titulat *Bernardo del Carpio*, que fou estrenat al Teatre Eldorado de Barcelona el 7 de desembre de 1912. Carrion el posa també, perquè devia recollir la seva documentació de les fonts castellanques, al servei d'Alfons II el Cast, rei d'Astúries i de Lleó, i el presenta com un fill de Jimena, germana del rei, i del noble Sancho Díaz, comte de Saldaña.

Ara sabem que aquest Bernardo del Carpio no és altre que Bernat, un dels cinc fills que tingué el comte Ramon que regia els comtats de Pallars i Ribagorça al segle X.

La restitució de la veritat

Tres homes han contribuït a restituir la veritat històrica de la rellevant figura de la nostra Reconquesta: Josep Pellicer d'Ossau, Manuel Milà i Fontanals i Ramon d'Abadal i de Vinyals.

El primer autor que apuntà la possible relació entre Bernat de Ribagorça i Bernardo del Carpio, probablement mogut pel nom, fou Joseph Pellicer d'Ossau en els *Annales de la Monarquía de España después de su pérdida* (pág. 231), publicats a Madrid l'any 1681.

No fou sinó dos segles més tard que Manuel Milà i Fontanals estudià la figura i la situà en la història, donant així "cos i estructura (diu Abadal) a la suposició sols apuntada per Pellicer". Aquest tema, Milà i Fontanals el tractà a la seva obra *De la poesía heroico-popular castellana*, publicada a Barcelona l'any 1874.

Però Milà i Fontanals féu més, encara. Convençut que la literatura catalana devia un homenatge a la figura llegendària del comte Bernat de Ribagorça, escriví l'any 1867 a la seva glòria una cançó de gesta, un poema èpic: *La cançó del Pros Bernart*, que fou publicat el mateix any a Barcelona, a la impremta Verdaguer i que consta de 478 versos.

L'edició que nosaltres hem consultat és feta a Vic el 1947, està molt ben presentada i, al costat de les vint-i-nou pàgines del poema, figura una Presentació de trenta-quatre pàgines, valuosa i rica en extrem, de Ramon d'Abadal i de Vinyals. Així queden ben fixats l'obra, la situació, l'època i el famós personatge del romanç històric.

"Sols Milà (diu Abadal), en descobrir la ca-

talinitat dels seus orígens, volgué omplir el buit de la nostra literatura. Ho féu amb tant d'encert, que Menéndez y Pelayo pogué dir de la seva cançó *que es de lo poco verdaderamente épico que hay en nuestra literatura contemporánea*".

Ens plau de donar-ne aquí una petita mostra:

"Hi ha una vall tenebrosa	estreta i gran,
Per on el riu Noguera	corre sonant,
Entre dos murs de roques,	negres, clapats;
No s'hi veuen carreres,	ni caminals.
A glops dels boscos ixen	més cristians,
De les coves més fondes	altres cixams.
Del riu els raiers vénen,	dones, infants.
Tot són destrals i llances,	forques i pals."

En la segona edició, Milà i Fontanals hi afegí "La mort de Galind", construïda idènticament.

L'origen de la llegenda

Quins foren els fets que portaren l'anomenada extraordinària de Bernat? Aquí es presenta un problema d'ordre històric d'una importància extraordinària. Fins fa poc temps, el fill del comte Ramon dels comtats de Pallars i Ribagorça, era un lluitador aferrissat que combaté els musulmans en terres de la muntanya lleidatana, en aquella època frontereres. Cristians i àrabs estaven en lluita permanent. A les incursions dels uns responien els atacs dels altres. Es feien múltiples expedicions de càstig, i Bernat era el cabdill agosarat i decidit que les menava.

La seva fama, doncs, vindria de l'energia demostrada en aquests combats i de les victòries obtingudes. La seva joventut i la intrepidesa de què féu gala el situarien en un lloc de privilegi. Ell era el capità ardit, el conquistador de territoris en poder dels musulmans, l'heroi de les expedicions punitives i de conquesta.

La realitat, però, fou potser ben diferent. Una nova font històrica la contradiu i exposa una nova versió dels fets. Bernat hauria fet donació al cenobi d'Ovarra d'un tresor aconseguit després d'una campanya afortunada contra els àrabs. Aquest tresor era compost d'innombrables peces d'or pur i d'argent.

El doctor Vernet, en *Un texto nuevo e importante para la historia de la España musulmana hasta el siglo XI*, separata de la "Revista del Instituto

de Estudios Islámicos en Madrid" (Madrid, 1965-66), presenta la descoberta d'una obra historico-geogràfica, titulada *Tarsi al-ajbar*, de la que fou autor al-Udri, que nasqué el 1002 i morí vers el 1085, en la qual apareix la relació detallada d'aquest tresor i afegeix les circumstàncies que permeteren de passar a les mans del comte Bernat.

Sembla que Bernat C. Ramon (c. 916-950) féu un oferiment d'asil a Muhammad C. Lope, de qui era parent i es trobava en una situació dolenta. Aquest acceptà i, amb el tresor i el seu seguici, anà al Pallars en mala hora, perquè Bernat els assassinà tots per tal d'apoderar-se de llurs béns. Era el juliol de 929. El text àrab especifica que el tresor consistia en armes, impedimenta i joies.

Abadal, en tenir notícia d'aquesta referència, reconeix la seva autenticitat i pren una decisió que l'honora i ens el fa admirar encara més. Es permet, tan sols, d'afegir la nota que transcrivim a continuació, per a justificar les paraules del seu treball anterior sobre els mateixos esdeveniments:

«D'aquest text d'Udri es dedueix, doncs, que l'origen del tresor d'Ovarra era ben diferent del que jo suposava en la meua "hipòtesi de versemblança evident": en lloc d'un triomf gloriós es deuria a un assassinat a traïció, no pas gaire honorós pel comte Bernat. La víctima fóra un fill d'aquell Llop-ibn-Muhammad vencedor del nostre Guifre el Pilós. És a notar, però, que si bé sembla que no pugui dubtar-se de l'origen del tresor, sobre les circumstàncies infamants del

traspàs cal tenir en compte que el narrador àrab podria parlar apassionat.

»Com sigui, allò que és evident és l'error de la meua hipòtesi. Podria, ara, haver corregit, d'acord amb la nova font d'informació, el meu text, dissimulant així el fall; no he volgut fer-ho per sinceritat; no m'agrada d'amagar els errors propis. Els historiadors estem especialment exposats a tenir-los. En el pròleg d'un llibre meu publicat no fa gaire (*Els precedents a la Història de Catalunya*, editorial Selecta, Barcelona, 1967), deia: "...no em faig il·lusions sobre el copsament de la veritat i menys encara sobre la meua capacitat per a copsar-la... Tinc plena consciència de la limitació humana, de la meua limitació. Si fos possible retrotreure'ns vivents a les èpoques que historiem, ¿fins a quin punt trobaríem que les nostres elucubracions tinguessin quelcom a veure amb el que ens mostrarien els nostres ulls, la nostra contemplació de present?».

»Per això sempre m'ha semblat que la historiografia no podia qualificar-se de "ciència", i era més aviat un "art" d'interpretació.»

Aquestes són les dades que hem pogut recollir sobre la figura llegendària del comte Bernat de Ribagorça. Els temps llunyans que visqué es perden enmig les boires del pretèrit. No és una tasca nostra jutjar i comentar, i ens limitem a exposar els fets objectivament, pensant sempre que aquestes ratlles obeeixen només al desig de portar aquí el testimoni d'una figura que nasqué i visqué en les terres que més endavant havien de constituir una part de la Catalunya occidental.

Joan Ventura